

לעשות מילואים אצל משה

בתורה נכתב על "ימי המילואים" של אהרון ובניו. המשמעות של מילואים במקרא ובתלמוד לא הייתה כמשמעותה היום, אבל משם היא הגיעה לעברית של ימינו

מילואים

המילה נמצאת מעט מאוד בתנ"ך - תמיד בצורת רבים ותמיד במשמעות של מלא, שלם. למשל, משמעות הביטוי "אֵיל הַמְּלָאִים" (שמות כט, כו) היא איל שלם לקורבן, ומשמעות הביטוי "אֲבְנֵי מְלָאִים" (שמות כה, ז) היא אבני החושן של הכהן הגדול שהיו ממלאות את גומות המשבצות. בספר ויקרא ח, לג מופיע צירוף שנשמע מודרני מאוד: "ימי מילואים". בפרק מסופר, בין היתר, כיצד משה מכשיר את אהרון ואת בני אהרון להיות כוהנים. בפסוק לג הוא אומר להם: "וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מְלֹאֵיכֶם, כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמֵי מְלֹאת אֶת יְדֵיכֶם". מהדברים האלה ברור שהביטוי "ימי המילואים" נגזר מכך שבמשך שבעה ימים ידיהם של אהרון של בניו יהיו מלאות. אך מהי המשמעות של "ידיים מלאות"? הביטוי "למלא ידיים" מצוי גם בשמות כח שבו מצווה הקב"ה את משה לקחת את אהרון ואת בניו ולהלביש אותם בגדי כהונה. בפסוק מא נאמר: "וְהִלַּבְשָׁתָּ אֹתָם, אֶת אֶהֱרֹן אֶחָיו וְאֶת בְּנָיו אֹתוֹ, וּמִשְׁחָתָּ אֹתָם וּמְלֹאתָ אֶת יְדֵיהֶם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהְנֹוּ לִי". פעם נוספת מופיע הביטוי הזה אצל יחזקאל מג, כו: "שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְטָהְרוּ אֹתוֹ וּמְלֹאוּ יְדֵיהֶם". רש"י מפרש: "כל מילוי ידיים - לשון חינוך... ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר, נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין אותו גנ"ט [כפפה]". בהמשך הוא אומר שבמסירה הזאת מסמיכים אותו לתפקיד, כלומר מאצילים לו סמכויות, וזהו "מילוי ידיים". במילים אחרות לפי רש"י מילוי ידיים משמעותו הכשרה והסמכה. אבן עזרא אומר: "בימי המילואים למד הכהן המעשה להרגיל ידו בעבודה - אז תהיה שלמה". בעיני שני הפרשנים משמעות הביטוי "למלא ידיים" היא אפוא ללמד.

אבן עזרא גוזר את המילה מלשון שלמות. גם אם הביטוי הזה מפורש מתוכן המעשה בשבעת הימים, הרי אפשר לומר שאהרון ובניו בהנהגת משה היו בשירות מילואים במשך שבעה ימים שבהם למדו את עבודת הכהונה.

חז"ל מפרשים ש"שבעת ימי המילואים" החלו בכ"ג באדר, שבהם שימש משה כהן גדול, לבש חלוק לבן ולימד את אהרון הכהן ואת בניו את הכהונה: "כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש בכהונה גדולה: הוא היה שוחט, הוא היה זורק, הוא היה מזה, הוא היה מחטא, הוא היה יוצק, הוא היה מכפר" (ילקוט שמעוני, פרשת צו). ובגרסה מעט שונה: "כל שבעת ימי המילואים היה משה מפשיט את אהרון את בגדיו ומרחיצו וסכו בין עיניו" (במדבר רבה, פרשת נשא). גם מדברי חז"ל עולה אפוא שימי המילואים היו ימי לימודים.

את הפסוק "וְיִהְיֶה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי" (ויקרא ט, א) מפרש רש"י: "שמיני למילואים הוא ראש חודש ניסן שהוקם המשכן בו ביום". השמיני למילואים הוא היום שלאחר שבעת ימי המילואים. המילה שימשה בלשון העברית לאורך כל השנים במשמעותה המקורית, המקראית - של לימודים.

בראשית התחייה של העברית, בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, שימשה המילה בעיקר במשמעות של "תוספות". המשמעות הזאת עדיין קיימת בעברית של היום בביטוי "כרך מילואים". המילה "גויסה" לצבא כבר ערב מלחמת העולם הראשונה וכך ירש אותה צה"ל מוכנה ומזומנה. בכתבה שכותרתה "הד המלחמה הטריפוליית [לוב]" בעיתון "מוריה" מ-15 באוקטובר 1912 נכתב: "הממשלה האיטלקית עוד קוראה לחיל מילואים חדשים אל תחת הדגל". ייתכן כי מי שגייס את המילה היה עורך "מוריה", יצחק יעקב ילין, מחלוצי

ב-1974 התקבלה הצעתו של אלוף רחבעם זאבי, והמילה גיס משמשת בצה"ל עד היום גם בעבור "קורפוס", כלומר איגוד כוחות על-אוגדתי

ד"ר אשר שפיר
בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון
העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר
את מדריך העריכה "ניסוח בעברית"

כמה חיילות אני יכול לחייל, כמה גייסות אני יכול לגייס". המשמעות כיום היא ממש אותה המשמעות, ואף הבניין הוא אותו הבניין: פיעל. אפילו את הפועל בהתפעל מוצאים בפיט. כך בפיט "סליחות" מאת שלמה הבבלי מהמאה ה-10: "ואנחנו במגן חוסים מיגון מתגייסים".

הפעלים קנו בקושי רב אחיה בעברית החדשה. רק באמצע שנות ה-50 של המאה ה-20, הרבה אחרי הקמת צה"ל, מוצאים אנחנו דוגמאות מעטות בעיתונים. בעיתון "הצופה" מ-29 במאי 1953 נכתב: "חובת השעה היא לגייס את כל הכוחות". ובעיתון "דבר" מ-39 באוגוסט 1955 נכתב על "ביטול חוק גיוס הבנות". בעיתון "חרות" מ-16 בינואר 1949 כתוב "תוכנית הגיוס המורחב של הלייבור". אט-אט החלה המילה לשמש גם לציון כוחות כמו, למשל, בביטוי "גייסות השריון".

לאחר מלחמת יום הכיפורים, עם התארגנותו מחדש של צה"ל, נוצר הצורך בהקמת מסגרת יחידתית חדשה על-אוגדתית המכונה בלועזית "קורפוס". החלו לחפש שם למסגרת החדשה. היו הצעות מהצעות שונות. כך, למשל, הציעו הרמטכ"ל מוטה גור ושר הביטחון שמעון פרס את המושג "חֶבֶר". אלוף רחבעם זאבי (גנדי) הרגיש בחושיו הלשוניים המפותחים שההצעה אינה טובה והוא הציע את המילה "גיס" בעבור הקורפוס. היו גם אחרים שהציעו את המילה, מאחר שהסוגיה התפרסמה בעיתונות ועוררה עניין רב. בסופו של דבר, ב-1974, התקבלה הצעתו של אלוף רחבעם זאבי (גנדי), והמילה גיס משמשת בצה"ל עד היום גם בעבור "קורפוס", כלומר איגוד כוחות על-אוגדת.

גיס חמישי. הצירוף הזה נולד בימי מלחמת האזרחים בספרד (-1939) ותורגם מהר מאוד לעברית. כשנשאל גנרל מולה, מפקד הצבא הלאומני (של פרנקו) שעלה על מדריד, מה גודל צבאו, השיב כי לצבאו ארבעה גייסות, וכי בעיר עצמה ממתין גיס חמישי (של בוגדים שמשתפים פעולה בחשאי עם צבא פרנקו).

הביטוי "גיס חמישי" הפך לנפוץ בעולם בזכות מחזה בשם הזה מאת הסופר האמריקני הדגול ארנסט המינגווי. הביטוי הזה מופיע בעיתונות כבר מראשית שנות ה-40 של המאה הקודמת, בייחוד בעניין גרמניה והגרמנים בזמן מלחמת העולם השנייה. כך, למשל, הופיע בעיתון "דבר" ב-8 באוגוסט 1940 מאמר שכותרתו היא "להתהוות הגייס החמישי". כיום נפוץ מאוד הצירוף בשיח הפוליטי בארץ.

העיתונות העברית בארץ ישראל ומחברם של ספרי דקדוק חשובים. במקביל שימשו עוד מילים לציון כוחות המילואים. המילה הלועזית "רזרבה" שימשה אפילו את לוחמי הפלמ"ח. אולם המילה שנתנה את הקרב החזק ביותר ל"מילואים" הייתה "עתודות". דוד בן-גוריון הכריז בישיבת מועצת המדינה במרחשוון תש"ט (נובמבר 1948): "למען המצאת כוח האדם הדרוש לצבא, ומתוך שמירה עד כמה שאפשר לבל ייפגע כוח האדם הדרוש לצורכי המשק, החליטה הממשלה להקים עתודות-מילואים שיכוננו בנוטריון [ראשי תיבות] עמ"ל".

עמ"ל לא החזיק מעמד זמן רב, ונותרו "עתודות" ו"מילואים" עוד לכ-10 שנים. המילה "עתודות" נמצאת פעם אחת בתנ"ך (ישעיהו, י, ג; וְאֶסֶד גְּבוּלַת עַמִּים וְעֵתוּדֵיהֶם שׁוֹשְׁתֵי), ושם משמעותה היא "אוצרות" (משמעות הפסוק כולו: סנחריב מלך אשור מתרברב שהוא ביטל גבולות בין עמים - שכן הוא כבש אותם - ובזא את אוצרותיהם). ב-29 ביולי 1960 נכתב בעיתון "חרות": "האם לא היה צורך להגדיל לכל אזרחי הארץ את תקופת העתודות?" בו ביום הופיעה ב"מעריב" הכותרת: "ימי המילואים זורמים לאט". מכאן ואילך מנצחים ה"מילואים". ה"עתודות" נותרו בביטויים כמו עתודות נפט, עתודות קרקע, עתודות כוח אדם וכדומה.

גִּיס, לְגִיִּים

השורש הזה אינו מופיע במקרא, אולם מתקופת חז"ל ועד ימינו הוא לא שינה את משמעותו - גם בצורת שם העצם וגם בצורת הפועל. עם זאת, יש כמה סוגיות שראוי לדון בהם.

בן-יהודה מגדיר במילונו את המילה "חיל, גדוד של צבא". המילה נמצאת גם בשפות שמיות אחרות: בארמית גִּיִּסָא, בערבית גִּיִּש (צבא). במשנה הכתיב הוא תמיד "גייס", בשתי יו"דים. כך גם בכתיב היד המשובחים. לכן בן-יהודה מעיר במילונו שעל אף הכתיב הזה המילה שייכת למשקל גִּיִּס. הוא מסתמך על מהדורה מדעית של תוספתא, אבל כיום ברשותנו כתבי יד משובחים ומנוקדים של המשנה. בכלם הניקוד הוא גִּיִּיס. צורת הרבים היא כמובן גִּיִּיסוֹת ובסמיכות גִּיִּיסוֹת.

שני משפטים רווחים במשנה: הראשון "המציל מן הנהר או מן הגייס או מן הלסטים" (בבא קמא, פרק י, משנה ב); השני הוא "אתם יודעים שהמדינה משובשת בגייסות" (יבמות, פרק טז, משנה ז), והכוונה היא לעד שאינו יכול להגיע להעיד בטקס נישואים, ואז, על פי רבן גמליאל, משיאים על פי עד אחד. בדוגמה הראשונה אפשר גם לפרש "פולש" ואף "שווד". בדוגמה השנייה המשמעות היא חד-משמעית של צבא.

המילה נמצאת גם בפיט, והשימוש המודרני החל בספרות ההשכלה ב-1844 בחיבור בשם "חשבון נפש" שכתב מנדל לפין ויצא לאור בוויילנה. לאחר מכן היה זה מנדלי מוכר ספרים שהרבה להשתמש במילה. השימוש בעיתונים החל כבר בראשית העיתונות העברית, אך בהיקף מצומצם מאוד.

גם צורת הפועל "לגייס" נמצאת כבר בלשון חז"ל בכמה מדרשים, למשל ברות רבה ב, י: "כיוון ששמע איוב, התחיל מגייס חילותיו למלחמה. אמר:

הביטוי "גיס חמישי" הפך לנפוץ בעולם בזכות מחזה בשם הזה מאת הסופר האמריקני הדגול ארנסט המינגווי